

Kisvárosi könyvtárak szerepvállalásai



PÉTERFI Rita – TÓTH Máté – VIDRA SZABÓ Ferenc

Bevezetés

A Könyvtári Intézet kutatási és szervezetfejlesztési osztályán – kapcsolódva az intézet stratégiai tervéhez – 2007-ben kutatást folytattunk a kisvárosi könyvtárak körében. Azt vizsgáltuk, hogy milyen szerepeknek kell megfelelniük a mai kor városi könyvtárainak; ezek az elvárások mennyiben függenek a helyi társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális viszonyoktól; milyen a könyvtár és a könyvtáros státusza, presztízse a helyi kulturális közéletben; a könyvtár a helyi változásoknak serkentője vagy inkább elszenvedője; a statisztikákból kimutatható jelenségek mennyiben tükrözik az egyes intézmények valós helyzetét.

Első lépésben azokra az ötezer lakosnál kisebb településekre koncentráltunk, amelyek kistérségi központi státusszal rendelkeznek, várossá nyilvánításuk pedig az ezredforduló környékén történt. Ezeken a településeken a döntéshozók több szempontból is újszerű feladatokkal találták magukat szemben. Egyrészt a várossá nyilvánítás örömmámorát hamarosan felváltotta a tennivalók sokasága: át kellett alakítani az intézményi struktúrát, demonstrálni kellett a várossá nyilvánítás indokoltságát, és ami talán a legnehezebb, mindezekkel a feladatokkal nem

lehetett a település határainál megtorpanni, a szolgáltatásokat – vagy legalábbis egy részüket – ki kellett terjeszteni a környező településekre, a kistérség egészére.

Vajon hogyan reagált mindezekre a helyi változásokra a „város dolgozószobája”, a könyvtár? Mit jelent a gyakorlatban az „információs központ”, a „tudásközpont”, tudnak-e valós és hasznos információkhoz jutni a döntéshozók, a helyi lakosok, akarják-e, ill. tudják-e bevonni büvkörükbe a környező településeket, tudják-e kiterjeszteni rájuk is a figyelmüket, szolgáltatásaikat?

Kutatási módszerünk a hazai szociográfia hagyományaira épült: a meglévő dokumentumok, statisztikák, korábban elkészült elemzések felhasználásával megrajzoltuk a könyvtár és társadalmi környezetének kapcsolatát, engedve az olykor szubjektív megközelítéseknek, de mindvégig tárgyilagosságra, a valóság sokoldalú bemutatására törekedve. Erősen támaszkodtunk a rendelkezésünkre álló objektív tapasztalatokra, bár mi magunk nem végeztünk extenzív adatgyűjtést. Elemeztük a helyi statisztikákat, helytörténeti dokumentumokat, sajtóközleményeket, korábban készült tanulmányokat. Félig strukturált

interjúkat készítettünk az érintettekkel: a megyei könyvtárak vezetőivel és módszertanos munkatársaival, a városi könyvtárak alkalmazottaival, a helyi polgármesterekkel, a jegyzőkkel, a kulturális bizottsági elnökökkel, valamint a város jelentősebb kulturális intézményeinek munkatársaival. Felkerestük a környező települések könyvtárait is, beszélünk könyvtárhasználókkal, helyi értelmiségiekkel, megszólítottuk az utca emberét is. Elemeztük a könyvtár technikai, technológiai, infrastrukturális és személyzeti ellátottságát. Résztvevőként megfigyelést végeztünk könyvtári rendezvényeken, regisztráltuk a könyvtár hangulatát, esztétikai megjelenését, a településen belüli elhelyezkedését, a könyvtárosok kommunikációját.

A kutatás első fázisában régióként egy-egy kisvárost, valamint annak környezetét kerestük fel. A mintánkba a következő települések kerültek be: az észak-alföldi régióban *Baktalórántháza*, az észak-magyarországi régióban *Cigánd*, a közép-dunántúli régióban *Enying*, a nyugat-dunántúli régióban *Pannonhalma*, a dél-dunántúli régióban *Sásd*, a közép-magyarországi régióban *Szob*. A dél-alföldi régióban nem találtunk olyan települést, amely megfelelt volna a mintaválasztási kritériumoknak, ezért ez az országrész kimaradt a kutatás első szakaszából.

Az érintett kistérségekről

Annak ellenére, hogy az ország különböző régióiból választottunk ki hat kistérséget, számos olyan vonás található, amelyek alapján leírhatók a rendszerváltást követően várossá lett, kistérségi központként is funkcionáló kisvárosok jellemző problémái. Ezek a települések többnyire olyan területeken vannak, ahol korábban nagyon hiányzott egy igazi város. Bizonyos települések a korábbi nagyközségi státusznak köszönhetően rendelkeztek vonzáskörzettel (pl. Szob, Sásd), mások egy nagyobb környékbeli város vonzáskörzetébe tartoztak, de attól földrajzilag viszonylag távol estek (pl. Cigánd Sárospatak-

hoz és Sátoraljaújhelyhez, Pannonhalma pedig Győrhez). Egyik esetben sem szabad megfelelkezünk arról, hogy nem véletlenül nem váltak ezek a települések természetes úton, tehát a népesség növekedése és a térségi feladatok tudatos felvállalása útján városokká. Közös probléma valamennyi friss város esetében az, hogy nem tudnak megélhetést adni az embereknek, lökést adni a térség gazdaságának, kulturális felemelkedésének. Egyik frissen várossá nyilvánított településen sem tapasztalhattuk, hogy a városi cím vagy a térségi központ státusz ténylegesen lendületbe hozta volna a térséget.

Az első számú közös probléma a munkanélküliség vagy legalábbis a helyben lévő üzemek, ipari létesítmények hiánya. Éppen az hiányzik, ami várossá teszi a legtöbb várost. Ezekben a településeken jellemzően az önkormányzat a legnagyobb munkáltató. Az emberek vagy ingáznak a környező nagyobb városokba, vagy – rosszabb esetben – segélyekből próbálják meg fenntartani magukat és családjukat. Ingázni csak akkor lehet, ha van hová menni. Nyugat-Magyarországon rendszerint legalább a nagyobb városok megélhetést tudnak biztosítani az embereknek, és ha valaki el akar menni dolgozni, az rendszerint el is tud.

A második általánosítható probléma a kisvárosok kultúrájában keresendő, és részben összefügg a munkalehetőségek hiányával. A hiányzó lehetőségek nyomán indul meg az elvándorlás, ami különösen a keleti és a dél-dunántúli megyékben jellemző. Elsősorban azok vándorolnak el, akik úgy érzik, hogy a helyben adódó lehetőségek nem nyújtanak eleget egy minőségi élet megteremtésére. Ez pedig főleg az értelmiségre, a diplomás fiatalokra jellemző, akik még kellő rugalmassággal bírnak ahhoz, hogy az ország vagy a világ más pontjain keressék a boldogulást. Ebből következik a kisvárosok szellemi értelemben vett leépülése: éppen azok mennek el, akik a kisvárosok szellemi életét fel tudnák pezsdíteni.

A könyvtáraknak ezeken a településeken valós

társadalmi problémákra kell hatékony válaszokkal szolgálni, a könyvtárosnak pedig a helyi közösségek szellemi értelemben vett vezérévé kell nőnie. Mivel a kisebb településeken ugyanezen problémák (munkanélküliség, kilátástalanság, szellemi leépülés) fokozottan jelentkeznek, a városi könyvtáraknak a környező községek kulturális életét is fel kellene lendíteniük. Fel kell-e mindezen feladatokat vállalniuk, alkalmasak-e erre a szerepkörre? Egyáltalán: milyen szerepet szánunk számukra a fenntartók, mit várnak el a lakosok, s mire képesek maguk a könyvtárak? Ha a kistérségi központok könyvtárai nem tudnak kisugárzó erővé válni, akkor a környező aprófalvak honnan remélhetnek szellemi támogatást?

A vizsgálatban résztvevő városok bemutatása

Baktalórántháza

Baktalórántháza Szabolcs-Szatmár-Bereg megye mértani közepén fekszik. Egy 25 km sugarú kör határán található a megye nagyobb városai: Mátészalka, Nyíregyháza, Kisvárd, Vásárosnamény, Nagykálló és Nyírbátor. Amellett, hogy észak-déli és kelet-nyugati irányban is keresztezi főút, vasúti csomópont is egyben, sőt 9 távolsági autóbuszvonal is érinti. Baktalórántháza állandó lakosainak száma 3800 fő, de mivel itt található a megye egyik legnagyobb középiskolája – 1500 tanulóval – képzési központnak is tekinthető. Mivel a diákok mellett jelentős számban vannak azok, akik bejáróként dolgoznak a településen, ezért 5000 körüli azok száma, akik hétköznapjaikat a városban töltik. A település Nyírbakta és Lórántháza 1930-as egyesítésével jött létre, 1912 és 1972 között 18 település járási székhelye volt, városi rangot 1993-ban kapott. Az infrastrukturális fejlesztéseknek köszönhető, hogy a víz, gáz, szennyvíz, telefon, út és kábeltelevízió lefedettsége 100%-os a városban. A településen két gyár működik:

a bioüzem és a kábel-forgácsgyár.

Mivel a településen 44 fokos víz tör fel, ezért a befektetés után érdeklődők számára érdekes a Dégenfeld-kastély, amelynek meleg vízi strandja jelenleg is üzemel, de a tervek szerint itt wellness-központot, szállodát alakítanak ki. Érdeklődők vannak, szerződés még senkivel nem kötött. A település határában található több mint 300 hektáros erdő egy része természetvédelmi terület. A nyírségi homokterületre jellemző két erdőtípus, a gyertyános-tölgyes és a gyöngyvirágos-tölgyes viszonylag érintetlen állományai maradtak itt fenn.

Cigánd

Cigánd a Bodroghöz egyetlen városa; területe 4,3 km², de a településhez tartozó földterület, vagyis a cigándi határ több mint 5 ezer hektárt tesz ki. Valaha ez a határ közel 6000 lakos megélhetését biztosította, de mára az állandó lakosság száma 3600 körüli. Cigánd Sátorajjáújhelytől 40, Sárospataktól 30 km-re van; a település a Tisza jobb partján fekszik, a túlparton Dombrád található. A folyó hét évszázados, néha fojtogató öleléséből szabadult ki a település az 1994-ben átadott közúti hídnak köszönhetően. Ezáltal időjárástól, évszakoktól függetlenül megnyílt az út Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, elsősorban a 15 km-re lévő Kisvárd irányába.

A Tisza-parti település a 15. század végétől tartozik Borsod-Abaúj-Zemplén megyéhez, de korábban volt, hogy szabolcsi településként tartották számon. Ennek oka feltehetően a megyehatárként is szolgáló szabályozatlan Tisza volt, mely az idők folyamán hol jobbról, hol balról került Cigándot. Maga a folyómeder kettévágta a települést, az 1589-i összeírás még Kiscigánd és Nagycigándként említi. A Tisza mederváltoztatása, majd szabályozása után a két település összeépült, és 1923-ban hivatalosan is egyesült. A túlparti Dombrád már évek óta sikeresen kihasználja a Tisza nyújtotta turisztikai lehetőséget, s bár a természeti környezet itt is hason-

ló szépségeket tartogat az idelátogatók számára, Cigándnak ezt még nem sikerült kiaknáznia. Elképzelések voltak, tervek születtek egy Tiszaparti kemping kialakítására, de azt megépíteni még nem sikerült.

A polgármester a honlapon így ír a településről: „*Cigándon az élet sohasem volt könnyű, itt mindig, minden eredményért megszenvedtek az emberek.*” S mint azt az innen elszármazottak mondják, egészen rövid idő alatt szemlátomást gyarapodott, szépült a város, de a több évszázados elzártaságból eredő lemaradást nem lehet néhány évtized alatt behozni. Arról a városról mondják mindezt, amelynek létével kapcsolatosan gyakorta hallani a megállapítást: ez a város falu. Való igaz, hogy a 2004-es várossá nyilvánítást megelőző, és az azt követő évek igyekezete jól látható a településen, azonban az eltelt idő még kevés ahhoz, hogy valódi városról beszéljünk. Már számos olyan intézmény található, amely a várossá válással együtt jelent meg Cigánd életében, s az ehhez szükséges épületeket is biztosítani igyekeznek. A településre érve szembe ötlük, hogy az arculat kialakítására saját koncepciót dolgoztak ki: egységes, faragott utcanévtáblák, egységesek az intézményfeliratok, s rendbe hozott és rendben tartott közintézmények sora.

A művelődési házban közszemlére állították azokat a terveket, amelyek a település továbbépítését, egy hatalmas szolgáltató központról szóló elképzelést hivatottak bemutatni. S hogy az itteniek is magukénak érzéik a változásokat, lakossági fórumot tartottak, ahol bemutatták és megvitaták az elképzelt terveket.

Az önkormányzat az elmúlt tíz évben a következő fejlesztéseket hajtotta végre a településen: az úthálózatot, a járdák nagy részét felújították vagy burkolattal látták el, kiépült a kábeltévé hálózat, megkezdte önálló adását a helyi televízió, és útjára indult a kéthavonta megjelenő *Cigándi Hirmondó*. A lakások nagy százaléka az utóbbi években alkalmassá vált a vezetékessel történő fűtésre.

Enying

Enying Fejér megyei kisváros, városi rangját 1992-ben kapta. Ha az M7-es autópályán a Balaton felé utazunk, láthatjuk a városhoz vezető útjelző táblát. Bár a Balatontól mindössze 8 kilométerre fekszik, ez a közelség a városra nincs hatással. A település földrajzi elhelyezkedése kedvező, az M7-es és a 70-es számú főúttal a 64-es út teremt kapcsolatot, mely egyben a város főutcája is. Átmeneti táj az Alföld és a Dunántúli-dombság között. Enying 1961-ig járási székhely volt. Jelenlegi vonzáskörzetéhez 14 kisebb település tartozik. Ide már nem ér el az idegenforgalom; a turizmus mint megélhetési forrás nem tényező a lakosok életében. Egyetlen épület sincs, ami egy kicsit is városias jelleget adna Enyingnek. A Mezőföld déli részén tradicionálisan a mezőgazdaságból éltek az emberek, de a rendszerváltás után egyesek számára elkezdődött a környékbeli nagyobb városokba (Siófokra, Székesfehérvárra) való ingázás, mások munkanélkülivé váltak. Enying adminisztratív értelemben központnak tekinthető: egészségügyi és oktatási intézmények működnek itt, ahová a környékről is bejárnak. Másrészt közlekedési szempontból is központként funkcionál, a falvakból Enyingen kell átszállni a nagyobb városok felé. Korábban Tamási és Kaposvár irányába is járt vonat, de ezt a pályaszakaszt 2000-ben megszüntették, azóta vonatpótló autóbuszok közlekednek helyettük. Bár méreteit tekintve Enying kisváros, mégis van helyi autóbusz-közlekedés.

Enyingen a legnagyobb munkáltató az önkormányzat, illetve van egy kisebb üzem, a Fertília műtrágyagyártó cég, ahol szintén több embert foglalkoztatnak. Egy helyi fazekasmester szerint az itt élő emberek legfőbb problémája a „cselelémentális”. Évtizedeken, évszázadokon át megszokták a felülről való függést, ami miatt képtelenek egyről a kettőre jutni. „Borzasztó megalázó helyzetbe tudnak kerülni emberek” – mondja.

Pannonhalma

Pannonhalma Győrtől 19 km-re, a Sokoróidomságban fekszik, megközelíthető vasúton vagy a 82-es főúton. A település az apátsággal közös Pannonhalma nevet 1965 óta viseli. A több mint 4000 lakosú város a Sokoró-térség központja. A város úthálózatának 98%-a szilárd útburkolatú, a szennyvízelvezetés a településen csaknem teljes; a magánerős földgázberuházás 1996-ban befejeződött. Az elektromos energia és az ivóvíz-szolgáltatás az egész településen megoldott. Saját hulladéklerakó telepe van, mely 10 környező település hulladékát képes fogadni. A telefonellátottság 1994 óta teljes, a jelenlegi igényeket kielégíti.

Pannonhalma egészen speciális helyzetben van az eddig bemutatott városokhoz képest. A Györszentmártonból Pannonhalmává lett település identitásválsága külön tanulmányt is megérne. Most legyen elég annyi, hogy míg a város és az apátság korábban nevük alapján is hangsúlyosan külön álltak egymástól, most Pannonhalmaként közös néven jelenítik meg a fent és a lent kettősségét: az apátság a „fentet”, a város a „lentet” jelenti. A névegyesítéssel a város sokat veszített, viszont az apátság semmit sem nyert. Pannonhalma városa nagyon kedves falu lehetett Györszentmárton korában, amiből most lett egy olyan kisváros, ami gyakorlatilag képtelen saját magát a környező településekhez képest értelmezni, és csak a mindenféle szempontból föléje magasodó apátság jelenti a viszonyítási pontot. Mindez a térségi ellátásra is erősen rányomja a bélyegét.

A polgármester a munkahelyteremtést tekinti elsődleges feladatának, annak ellenére, hogy nem jellemző a településre a munkanélküliség. Az apátság idegenforgalmából szinte semmit nem tud profitálni a környezet. Akik turistaként idejönnek, azoknak nincs miért a városban maradniuk. Persze néhány vendéglő megél ebből a szerény forgalomból is, de mind az apátságban, mind pedig a városban úgy gondolják,

hogy azért ennél sokkal többet ki lehetne hozni a sajátos helyzetből. Programot szeretnének adni a vendégeknek, fürdőt, wellness-központot álmodtak meg, amelyek megvalósítását a 2007-2013-as Nyugat-dunántúli Regionális Operatív Program keretében képzelték el.

A problémát Pannonhalmán nem a mindennapi megélhetés jelenti, sokkal inkább a közösség hiánya. Az emberek nem ismerik egymást a városban, nagyon sok a betelepülő, nem alakult ki egy olyan polgári mag, amely értéket képvisel. Aki beköltözött, az elsősorban azért tette, mert így nem kellett átszállni a munkába járáskor.

Sásd

Sásd a baranyai Hegyhát központja. A kistérség települései számára közlekedési csomópont is egyben, hiszen itt található a Kaposvárt Péccsel összekötő, regionális fontosságú 66-os számú főútvonal a Dombóvár és Pécs közötti közúti közlekedést biztosító 611-es számú fő közlekedési úttal. Sásd azon kisvárosok közé tartozik, amelynek nemcsak hogy van vasútállomása, de a személyvonatokon kívül az InterCityk is megállnak itt. Ez valójában nem elhanyagolható momentum a város életében, hiszen ezáltal teremődik meg a világgal való közvetlen összeköttetés.

1850-ben Sásd járási székhelyű rangot kapott. Ettől kezdve a település fejlődése felgyorsult, a századfordulóra a „Hegyháti” járás kereskedelmi, gazdasági, közlekedési és közigazgatási központjává vált. Sásd 1970-ben lett nagyközség, majd 1995-ben városi címet kapott. A város életének meghatározó történése, hogy a járási székhelyet 1979-től Komlóra helyezték át, ezzel a helyben lévő járásbíróság, rendőrkapitányság, földhivatal stb. a tőle 20 km-re lévő városba költözött.

Sásd és környékének jellegzetességeit vizsgálva mindenképp említést kell tennünk az itt élő nemzetiségekről: köztük is elsőként a svábokról. Bár jelentős részüket a II. világháború után

kitelepítették, házaik, portáik itt maradtak, s az a csekélyke számú közösség, amely még ma is ezen a vidéken él, őrzi, ápolja ősei hagyományait, s életvitelükben, mentalitásukban nyomokban fellelhetők a sváb jellegzetességek.

Szob

Szob a fővárostól 70 km-re északra, a 12-es út és a Budapest-Párkány vasútvonal mentén fekszik. A város belterületét északról a Börzsöny, délről a Duna, nyugatról pedig az Ipoly határolja. Ezek a természeti adottságok jelentősen befolyásolták a település terjeszkedésének irányát, mivel egy hosszan elnyúló, északról dél felé futó település jött létre, így Szobnak nincs igazi városmagja. Az önkormányzat elképzelései szerint négy különböző funkció szerint szerveződő magot kívánnak kialakítani, ha már egy valós centrum nem hozható létre. Hogy valóban egy viszonylag hosszú település alakult ki, jól mutatja, hogy Szobnak két vasútállomása is van. A Duna-kanyar a fővárosban élők számára kedvelt kirándulóhely, s a település abban a szerencsés helyzetben van, hogy vonattal is megközelíthető. Mivel úgynevezett zónázó vonatok járnak ide, ezért a menetidő alig egy óra, s a szerelvények a Nyugati pályaudvarról csúcsidőben félóránként indulnak.

A település lélekszáma az elmúlt évszázadok során egyrészt a többszöri betelepítések, másrészt a munkaerő-piaci kínálat miatti spontán beköltözések, harmadrészt a természetes szaporulat miatt növekedett.

A 19. század nem elhanyagolható eseménye volt, hogy Szob járási székhely lett, amely közigazgatási helyzet egészen 1971-ig állt fenn. A trianoni békeszerződés megkötésével megszűnt Hont vármegye, melyhez korábban Szob is tartozott, s a Szobi járás Nógrád vármegye fennhatósága alá került. Ezzel egy időben kezdődött meg a település elmagyarosodása, mivel a szlovák családok elköltöztek onnan. A két világháború közti években, évtizedekben pezsgő élet zajlott Szob-

bon. Ezekben az években a település ipari jellege erősödőben volt, mivel a terpentingyár mellett megkezdte működését a bor- és likörgyár is.

Az érintett könyvtárak a statisztika tükrében

Amiben minden mintába bekerült település meg-
egyezik, hogy valamennyien a rendszerváltozás után emelkedtek városi rangra: legkorábban a hétezer fős Enying (1992-ben), legkésőbb a háromezer fős Cigánd (2004-ben), valamint, hogy valamennyien kistérségi központként funkcionálnak. A többi jellemző alapján már korántsem ennyire egységes a kép. A lakosság létszámát tekintve Enying emelkedik ki: míg a többi városban 3–4000 lakos él, addig Enyingen több mint hétezer. Azonban a hétezer lakosú Enying semmivel nem érdemelt ki nagyobb alapterületű könyvtárat, mint Baktalórántháza vagy Sásd, ugyanakkor a pannonhalmi lakosoknak mindössze 110, a cigándiaknak pedig 153 négyzetméter jutott. Az egy lakosra jutó könyvtári alapterület tekintetében Sásd vezet (0,088 m²), Pannonhalmán viszont messze az átlag alatt van (0,028 m²).

A sásdi könyvtár pénzügyi vonatkozásban is jóval megelőzi a többieket: mind a könyvtárosok számát, mind a kiadások, mind a munkabérek tekintetében jóval az átlag fölött teljesít. Míg Sásdon 4 könyvtáros dolgozik, addig Pannonhalmán csupán egy főfoglalkozású könyvtáros van; míg Sásdon 2005-ben 23 millióból gazdálkodtak, aminek a felét a munkabérek tették ki, addig Cigándon és Pannonhalmán ennek az összegnek a harmadát találjuk.

Itt kell megemlíteni, hogy Cigánd és Sásd kistérségi könyvtári funkciókat is felvállalt: a sásdiak 19, a cigándiak 12 települést látnak el. A kiemelkedő sásdi adatok valószínűleg összefüggenek ezzel a ténnyel – azonban rögtön adódik a kérdés: az ellátóközponti funkció miatt nem tükröződik ugyanígy a cigándi statisztika

tikában is, hiszen a fenti mutatók tekintetében Cigánd a hat település között az utolsók között foglal helyet?

Az állomány nagysága szerint ugyancsak Sásd áll az élen ötvenezres darabszámmal, azonban közvetlenül utána felzárkózik Szob (44 ezer darabbal), Enying a majdnem 38 ezres darabszámával csak a harmadik, Pannonhalma pedig a kilencezres állományával a legutolsó helyre szorul. Mindezzel a rangsorral szinte teljesen megegyeznek az újság- és folyóirat-előfizetések adatai: Sásdon 86 féle időszaki kiadvány jár, Enyingen 55, Szobon 39, Pannonhalmán 16. Mindössze egy települést találunk, ahol egynél több példányban járnak a folyóiratok: Enyingen a példányok száma négyvel meghaladja a címek számát, a többi helyen azonban valamennyi időszaki kiadvány csak egy példányban található meg.

Az egy lakosra jutó könyvtárhasználók aránya Szobon a legmagasabb (19%), de meglepő módon, a leginkább hátrányos helyzetűnek tűnő Baktalórántháza csupán néhány tizeddel marad el ettől. Pannonhalma ebből a szempontból is az utolsó helyre csúszott. Szerencsére e képet némileg ellensúlyozza az a tény, hogy Pannonhalmán a városi könyvtár mellett hatalmas egyházi gyűjteményt, valamint jól felszerelt iskolai könyvtárt is találunk.

Jelentősen szóródnak az adatok a kölcsönzött dokumentumok száma szerint is: az enyingi mintegy 34 ezres éves kölcsönzéshez képest Pannonhalmán kevesebb mint a tizedét kölcsönözték.

Számítógépet és internetet minden helyszínen használhatnak az olvasók, persze az eddigiek alapján nem csodálkozhatunk azon, hogy míg Cigándon és Szobon 2–2 gép áll rendelkezésre, addig Enyingen 8, Sásdon pedig 19 vehető igénybe. A könyvtárközi kölcsönzés terén viszont az eddigi mutatók szerint rosszul teljesítő Pannonhalma viszi el a pálmát. Ennek magyarázatát majd később adjuk meg.

A statisztikai adatok alapján elmondhatjuk, hogy

a vizsgált települések közül *Baktalórántháza* a második legrégebbi város, ennek ellenére a legtöbb mutató tekintetében gyenge eredményt produkált: az átlagnál alacsonyabb volt az állománygyarapítás összege, az év folyamán leltárba vett állomány nagysága, a kölcsönzött dokumentumok, valamint a számítógépek száma. Viszont az átlagnál jobb a helyzet az egy lakosra jutó könyvtári alapterület, valamint az egy lakosra jutó regisztrált használók tekintetében.

Cigánd és *Pannonhalma* viszonylag később váltak várossá, mutatóik szinte minden tekintetben az átlagnál jóval rosszabbak: kisebb az alapterület, alacsonyabb a költségvetés, kevesebb könyvet vásárolnak, és mindezek következtében alacsonyabb a látogatottság. Külön ki kell emelnünk, hogy Pannonhalma az egyetlen város a vizsgáltak közül, ahol csupán egy fő könyvtáros dolgozik. *Cigánd* helyzete azért is érdemel kitüntetett figyelmet, mert 2006-ban felvállalták a kistérségi könyvtári ellátás szerepkörét, miközben az összfeladatok ellátásához csupán két könyvtárost és két számítógépet tudtak biztosítani.

Enyingen és *Sásdon* sok tekintetben az átlagnál jobbak a mutatók: átlag feletti alapterületen működnek, az átlagot jóval meghaladó gazdálkodási kerettel, gazdag folyóirat-állománnyal és számítógépes parkkal rendelkeznek.

Szob általában a középmezőnyben foglal helyet, kivéve a regisztrált használók arányát, amely alapján a legelső helyre került.

Szubjektív körkép a városi könyvtárakról

Az egyik hátrányos helyzetű kisváros könyvtárának szűkös irodájában szorongunk, rajtunk kívül itt van a megyei könyvtár módszertani osztályának vezetője, valamint a könyvtár megbízott vezetője, egy beosztott könyvtáros és a kulturális bizottság vezetője. A beszélgetés közben megérkezik a település polgármestere is. Azt szeretnénk megtudni: mire lehet használni a könyvtárt,

mit tud nyújtani használóinak, milyen funkciókat tud felvállalni. Ezeket a kérdéseket járjuk körbe, újra meg újra, de az igazsághoz alig tudunk közelebb kerülni. Hallunk a település hátrányos helyzetéről, a munkanélküliségről, a város intézményeiről. A könyvtár 2003-ig ÁMK szervezeti formában működött, azóta önálló, de 2007. július 1-jétől ismét összevonták a művelődési házzal.

Ahogy elnéztük a könyvtár helyiségét, nem sok innovatív ötletet tudtunk felfedezni: átláthatatlan, zsúfolt polcreneteg, idejét múlt könyvek, sötét félhomály. Sehol egy meghitt sarok, egy hívogató, marasztaló zug, sehol egy virág, egy színes kép. Mintha a hatvanas években járnánk, minden ósdi és avitt. Nincs raktár, nincs olvasóterem, nincs olyan hely, ahol a fiatalok jól érezhetnék magukat, nem lehet embereket leültetni sehová. Az előző épület, ahol a könyvtár működött, életveszélyessé vált, gyorsan kellett dönteni az elhelyezéséről, így szükségmegoldásból került a jelenlegi helyére.

A polgármester és a kulturális bizottság elnöke szerint a könyvtárnak modern funkciókat kellene felvállalni: legyen az információcsere, a véleménycsere színtere, a 21. század elvárásainak megfelelően, kerüljön kapcsolatba a világhálón keresztül a tágabb környezettel, segítse elő a napi információ áramlását. Mindezeknek gátat szab a település etnikai összetétele, a lakosság igénytelensége a művelődésre, az anyagiak hiánya és a könyvtár jelenlegi állapota.

Mivel a könyvtárban gyakorlatilag nincs közösségi tér, a kölcsönzések visszaesését nem képesek ellensúlyozni a helyben nyújtott szolgáltatások sem. Olvasóterem híján nem lehet nyugodtan böngészni, nem lehet rendezvényt tartani, és a három internetes számítógép aligha képes kielégíteni a város valós igényeit.

Következő helyszínünkön a városi könyvtár szintén összevont intézményként működik, közös igazgatás alá tartozik az általános iskola, az óvoda, a művelődési ház, a könyvtár és a

faluház. A közös intézmény vezetője az iskola igazgatója.

A könyvtár vezetője hat éve dolgozik az intézményben, eredetileg vám ügyintéző volt, majd könyvtáros asszisztensi végzettséget szerzett, ezután pedig a nyíregyházi főiskolán könyvtáros diplomát kapott. Közvetlen főnöke, az iskola igazgatója elégedett a munkájával: a gyerekek nagy létszámban látogatják a könyvtárt, és mivel nincs iskolai könyvtár, a városi könyvtár ezt a funkciót is betölti. Közösen szerveznek szavalóversenyt, vetélkedőket, mesemondó versenyt, oktatási konferenciákat, melyekre együtt hívnak meg előadókat. „Az állásra több pályázó is volt – mondja az iskolaigazgató – de jól döntöttem! Hosszú távon tervezek vele.”

A könyvtárral szembeni elvárásait így fogalmazza meg: első a pontosság, ne legyen elmaradás semmiben. Ki kell szolgálni az igényeket, nyújtson közhasznú információkat, segítse az önművelést.

A település jegyzője szerint a legfőbb elvárás: a lakosság rendelkezésére álljon akkor, amikor a lakosság igényli, ezért például szombaton is nyitva kell tartani, főleg a diákok miatt. Lehesen internetezni, fénymásolni, és minden információ hozzáférhető legyen helyben is. Ő már 1972 óta itt dolgozik és ez alatt az idő alatt nem volt semmilyen panasz a könyvtárra. Az ÁMK vezetője minden évben beszámol a teljesített dolgokról, és a testület eddig minden évben elfogadta a beszámolót. „*Mi szakmailag nem értünk hozzá.*” – vallja be őszintén. „*Én azt tartom szem előtt, hogy nekünk mi a gazdaságos. Szakmailag biztosan jobb lenne, ha a könyvtár saját magát igazgatná.*”

Milyen igényeket támasztanak az olvasók a könyvtárral szemben, amelyeket ki kell elégíteni? – ez lehet a döntő kérdés. A könyvtárosok egyedül a könyvkölcsönzést említik: leginkább a gyerekek látogatják az intézményt, és főleg a gyermek- és ifjúsági irodalmat keresik. Az iskolaigazgatóval történt beszélgetés közben derült ki a könyvtárosok számára is, hogy 2008 szept-

temberében szakiskolai és szakközépiskolai oktatást terveznek indítani, és az is, hogy milyen szakokon indul meg a képzés.

A könyvtárnak kellene közvetíteni az információt, de saját maguk számára sem tudnak információt gyűjteni, ők maguk is információhiányban szenvednek: nem ismerik a KSZR-t, mégis csinálják, minden településre előfizették a közlönyöket, holott az internetről ingyenesen letölthetnék. Nem hallottak a proaktivitásról sem, nem tudják mit jelent elébe menni a dolgoknak, felkutatni a látens igényeket, és ennek alapján bővíteni a szolgáltatásokat.

Bár a statisztikában két könyvtáros szerepel, valójában hárman dolgoznak a könyvtárban. A vezetőn kívül alkalmaznak egy korábban óvónőként dolgozó nőt, akinek sem könyvtáros végzettsége, sem könyvtári gyakorlata, tapasztalata nincs. Az ő feladata lenne a kistérségi ellátás koordinálása, a községi könyvtárak munkájának szakmai támogatása. Látogatásunkkor a harmadik alkalmazott alig néhány hónapja volt az intézményben, kommunikáció-művelődésszervező szakon szerzett diplomát, jelenleg másodéves joghallgató.

Harmadik helyszínünkön olyan könyvtáros fogad bennünket, aki szemmel láthatóan szereti a szakmáját, jó a viszonya az alkalmazottakkal, a fenntartóval és természetesen a használókkal is. Erre a könyvtárra elismeréssel tekintenek mind a megyei könyvtárban, mind a településen belül. Sőt, tapasztalataira megyei szinten és az országos szakajtóban is érdeklődéssel tartanak számot. A könyvtár korábban járási funkciókat is ellátott, mindig volt elegendő pénz a működéshez.

A könyvtár vezetője határozott, jól felkészült szakember, 1995 óta vezeti az intézményt. Kaposváron végzett tanító szakon, könyvtári speciális kollégiummal kiegészítve. 1979 és 1995 között tanítónak dolgozott, majd az akkori iskolagazgató – a jelenlegi polgármester – felkérte könyvtárvezetőnek. A felkérés mellé felajánlották neki, hogy könyvtár szakon diplomát szerezhessen Szombathelyen, ami meg is történt.

A könyvtárvezető elmondása szerint az akkori könyvtár – amely azóta sokszor költözött – hagyományos, barátságos intézmény volt, azonban tévén, magnón, lemezjátszón kívül más technikai felszerelésük nem volt. Az első fél évet szemlélődéssel töltötte, majd aztán teljes erőbedobással hozzáfogott a fejlesztésekhez. Az állományon belül a szépirodalom volt túlsúlyban, az aránya körülbelül 70 százalék volt. A vezető először ezt az aránytalanságot szerette volna korrigálni, valamint a gyermekirodalmat fejleszteni. Az olvasói igények kielégítését tartotta a legfontosabb szempontnak, és kevésbé akarta nevelni az embereket. Az igények szintjén kétféle véglet jelentkezett: egyrészt a szórakoztató irodalmat keresték, másrészt a szakirodalmat.

Összevontan működnek a művelődési házzal, a művelődési ház igazgatója egyben a két intézmény vezetője is. A könyvtárnak azonban sikerült megőriznie a függetlenségét, külön költségvetésük van, a „felsővezető” nem avatkozik bele a munkájukba. Egyedüli hátrányt a közös megnevezés jelent, gyakran összekeverednek a pályázati anyagok, postai küldemények.

Megtanultak pályázatot írni. Az első számítógépet 1997-ben kapták, pályázati forrásból. Ezután évről évre bővítették a számítógépparkjukat: 1998-ban költségvetési támogatásból vettek egy gépet, 2002-ben a Széchenyi Terv Pályázatából hat számítógépet kaptak, 2002-ben a Kulturális Alap finanszírozásával vásároltak egyet, 2003-ban az e-Magyarország program keretében 3 gépet szereztek be, 2003-ban ismét a Kulturális Alap révén jutottak egy újabb géphez. Látogatásunk idején már 13 számítógépük volt, amiből nyolcat használhattak az olvasók.

Két fénymásológépük és egy szkennerek is van. A gondot az okozza, hogy ha valamelyik berendezés elromlik, nincs pénz a javíttatására: pl. az egyik fénymásoló és a szkennerek már hosszabb ideje használhatatlan.

Az iskolák elvárnák, hogy a könyvtárban rendhagyó irodalomórákat tartsanak, aminek a helyszükséglete miatt nem nagyon tudnak eleget ten-

ni, nincs elég asztal, a diákok nem tudnak jegyzetelni. Ha egyszerre több diák érkezik valamilyen iskolai feladat kapcsán, őket sem tudják leültetni. A munkatársak túlterheltek, s nincs mindig idejük arra, hogy mindenkinek megtanítsák a keresést. Mivel a könyvekből általában csak egy-egy példányuk van, gyakran előfordul, hogy a keresett művet nem tudják kézbe adni.

A testületi tagok nem tudják megfogalmazni az elvárásaikat, amit megemlíttettek, azt pedig – a könyvtárvezető szavaival élve – nem kell komolyan venni. Például: „Miért kell szombaton nyitva tartani?” A testületi tagok nem használják a könyvtárat, a testületi ülésen legfeljebb azt kérdezik meg, hogy milyen folyóiratokat járát a könyvtár. Szakmai kérdésekben nem tudnak állást foglalni, leginkább azt tartják fontosnak, hogy a gazdálkodás megfelelő legyen. Nem szólnak bele a könyvtár ügyeibe, a könyvtár tabu téma.

A polgármester, aki földrajz-biológia szakos középiskolai tanár, korábban iskolaigazgató volt, jónak ítéli meg a könyvtár munkáját: *„A könyvtár nagyon jó helyen van, a város központjában. Jó a felszereltsége, és a személyi állománya is megfelelő. A könyvtár betölti a szerepét. Az emberek tudják, hol van a könyvtár, azt is tudják, hogy mire lehet használni. A könyvtár napjainkban nem népszerű intézmény, a mai fiatalok nem tudnak olvasni, többnyire funkcionális analfabé-ták. A tévé, az internet mindent házhoz visz, pedig a képernyő nem adja vissza a könyv hangulatát. Régen jól működött az olvasóvá nevelés, ami most is fontos lenne, az értő olvasás elsajátítása. Ez társadalmi probléma, ehhez a feladathoz a könyvtár kevés, az igazi ráhatást a szülői mintának kellene adni, de a szülő sem olvas. Az iskola is csak pluszt tud adni, nem tudja átvállalni azokat a feladatokat, amelyeket a családnak kellene. A könyvtár mindehhez csak adalék lehet. Amit a mi könyvtárunk tesz, azzal az adott körülmények között maximálisan elégedett vagyok. Büszke vagyok a könyvtárra!”*

A helyi középiskolának saját könyvtára van, mintegy háromezer kötet könyvvel. Főleg a kö-

telező irodalom gyűjtésére koncentrálnak, azt próbálják biztosítani, ami az oktatáshoz kell. A középiskola igazgatója szerint jó az együttműködés köztük és a városi könyvtár között, azonban ezt a kijelentést erősen megkérdőjelezi az a tény, hogy a városi könyvtárba mindössze egyetlen pedagógus látogatott el, hogy megnézzze, mit adhat fel kötelező irodalomnak.

A városi könyvtár vezetője szerint a helyi lakosok 80 százalékának nem lehet befolyásolni az ízlését: ők csakis szórakoztató irodalmat keresnek. A többiek vagy a felsőoktatásban tanulnak, és emellett dolgoznak is, vagy pedig az értelmiségi rétegből kerülnek ki, akiknek a munkájukhoz kell valamilyen szakirodalom. Az ODR-kölcsönzés a visszaküldés költségtérítésének megszüntetése miatt visszaesett. Azonos időszakban az előző évben 35 kérés volt, a tárgyévben pedig csupán 5.

A fiatalok csakis internetezni járnak a könyvtárba, a 30 évesnél idősebbek viszont az internetet csak segítséggel tudják használni, őket zavarja, ha valami csak elektronikusan hozzáférhető, és nincs belőle nyomtatott változat.

Évente rendeznek városi szavalóversenyt. Költészet napjára versírási pályázatot írnak ki, mesemondó versenyt hirdetnek, műveltségi vetélkedőt tartanak. Az író-olvasó találkozók szervezése nehéz feladatot jelent, mert ismert írókat nem tudnak megfizetni, ismeretlen íróra viszont nem jönnek el az emberek.

A szolgáltatások terén a reális és az irreális arányok messze vannak egymástól. Jelenleg a hagyományos szolgáltatások körülbelül 75 százaléknyi arányban vannak jelen, az elektronikus szolgáltatások körülbelül 20 százalékot tesznek ki, a rendezvények pedig 5 százalékot. A vezető szerint az ideális az lenne, ha a hagyományos szolgáltatások 60 százalékban, az elektronikus szolgáltatások 30 százalékban, a rendezvények pedig 10 százalékban lennének jelen.

Az elektronikus szolgáltatások terén jól karbantartott eszközparkra lenne szükség, valamint jól képzett számítógépes szakemberre. A rendezvé-

nyek a helyhiány és az anyagiak hiánya miatt maradnak el az elvárttól.

A következő városi könyvtár – a pannonhalmi – egyszemélyes intézmény, de bátran állíthatjuk, hogy az a bizonyos „egy személy” jelentősen meghatározza a könyvtár arculatát. A könyvtáros ugyanis valódi polihisztor, az intézményéért és a településért mindig tenni kész, hivatástudattól fűtött, négygyermekes családapa. Eredetileg településgazdász végzettsége van, korábban falugazdászként dolgozott, majd munkanélküli lett, ezután az apátság könyvtárába került raktárosnak. A pannonhalmi könyvtár korábban körzeti könyvtárként működött, szakképzett könyvtárossal, aki 1999-ben meghalt. Az önkormányzat be akarta zárni a könyvtárt, de a lelkes könyvtári raktáros elvállalta, hogy tiszteletdíj nélkül is kinyit hetente kétszer. Az év végi beszámoló meggyőzte a testületet, hogy ne zárják be, ezek után először heti 6 órában tiszteletdíjasként látta el a teendőket, majd félállásúként, végül 2002-től főállásban vezeti az intézményt.

A könyvtáros igazi menedzser: minden adódó lehetőséget igyekszik megragadni. A hagyományos szolgáltatásokon túl 5 darab ingyenesen használható internetes számítógépük van, ingyenes a könyvtárhasználat is, lehet fénymásolni, nyomtatni, a településen náluk volt először projektor. A könyvtárban működik fotóköri, kézműves szakkör, foltvarró kör, nyaranta a gyerekeknek olvasótábor szerveznek. Itt szerkesztik a helyi újságot, itt van az e-Magyarország pont, helyi információkat szolgáltatnak. A helyi kábeltévén állandóan futnak a könyvismertetések, könyvtári újdonságok, információk. Sajátos könyvtárközi kölcsönzést folytat: az olvasók megrendelése alapján rendszeresen hoz könyveket az apátsági könyvtárból, amiket a saját nevére kikölcsönöz, és továbbadja az illetékesnek. Mivel a könyvszállítás kerékpárral történik, bátran nevezhetjük ezt a módszert *bibliobiciklis* ellátásnak.

„*Pusztán könyvtárként, halott ügy* – véli a könyvtárvezető. – *A könyvön kívül mást is kell*

szolgáltatni: például információt. Korábban tagja voltam Budapesten a Falufejlesztési Társulásnak. Csipegetek innen-onnan, ahonnan lehet. Nagyon sokszor elbizonytalanodom, hogy ilyen könyvtárat kell-e csinálni.”

A polgármester – aki korábban maga is bencés diák volt – elégedett a könyvtárral: „*Voltam lent megnézni, volt benne mozgás. Tudom, ismerem. Megváltani a világot sem ketten, sem hárman nem tudják. Sok olyan emberre lenne szükség, mint a könyvtáros! Én magam nem használok, nagyon komoly könyvtáram van otthon. Mindig könyvet kapok ajándékba a rokonoktól. Időm sincs lemenni a könyvtárba.*”

Hasonló értékelést hallottunk a kulturális bizottság elnökétől is: „*A könyvtár mindig mindenkié nyitva áll. Cél: minél interaktívabban befogadni a látogatókat. Az elvárásokat nem fogalmazzuk meg vele kapcsolatban, de semmivel kapcsolatban nincsenek megfogalmazva elvárások. A könyvtárvezető ügyesen sáfárcodik, sok új könyvük van.*”

A művelődési ház vezetője szerint jól elválíék egymástól a két intézmény használói köre: a művelődési ház inkább nagy rendezvényeket szervez, csoportfoglalkozásokat, klubfoglalkozásokat tart, a könyvtárba viszont inkább a helyi értelmiség jár, kisebb létszámban.

Tipikusan kistelepülései térség a következő helyszín, ahol a könyvtár sok mindenben kitűnik a többiek közül. A kitüntetett helyzet kulcsa leginkább a könyvtárvezető személyében keresendő: könyvtár-informatikus egyetemi diplomával rendelkezik, jelenleg közigazgatási képzésben vesz részt a Szent István Egyetemen, közösségi értékrendre szocializálódott, agilis, tenni akaró, hivatástudattal átfűtött vezetői attitűd – mindezek az alapját képezik a sikernek. Huszonöt éve dolgozik a könyvtárban, amely odakerülésekor még járási könyvtár volt, és 51 települést látott el. Az ellátórendszer 1990-ben megszűnt, 1999-től ő vezeti az intézményt, amelyhez hozzácsatolták a művelődési házat is. „Megtanultuk ezt a szak-

mát is” – fogalmaz némi büszkeséggel.

A város polgármestere nem igazán elégedett a könyvtár működésével, szerinte az intézménynek rendszerváltozás előtti íze van. Célként kellene kitűzni, hogy a gyerekek tanuljanak meg olvasni, informálódni, rendszerezni, jussanak sikerélményekhez. A könyvtár legyen közösségi tér, hiába jár sokféle folyóirat, ha a lakosság nem használja. Véleménye szerint a feltételek megvannak, de a könyvtár lehetőségei nincsenek jól kihasználva. A könyvtárnak elsődleges feladata – véli – a nevelési funkciók felvállalása, a kulturáltabb társadalom létrehozása. „*Tegye a dolgát az oktatás terén! A suszter maradjon a kaptafánál, az információszolgáltatás nem az ő dolga, információt csak profik adjanak!*”

Az elmondottak alapján úgy tűnik, mintha a város vezetése nem lenne büszke a könyvtárára, holott a kistérségi ellátás terén – amelyről a későbbiekben részletesen szólunk – izgalmas eredményeket ért el.

Nézzük, milyen helyi szolgáltatásai vannak a városi könyvtárnak. Körülbelül 40 ezer kötet könyv, hanglemez, DVD és videó gyűjtemény, 86 féle időszaki kiadvány, 26 darab internetes számítógép, fénymásolási lehetőség. Az intézményben működik a teleház, 15–20 civil szervezetnek adnak otthont, fesztiválokat, kiállításokat rendeznek, olvasótábort, színházlátogatásokat, énekversenyt, szavalókört szerveznek.

A könyvtár vezetője is bízik az uniós pályázat sikerében: nagyobb épületbe költöznének, lecserélnék az évszázados bútorokat. Terveik szerint a komplex épületben, amelyben a sportolási lehetőségen, a hagyományos közművelődési részlegen, valamint wellness- központon kívül egy egész emeletet kap majd a könyvtár, nagy, világos, nyitott térrel, sok könyvvel, folyóirattal, számítógéppel.

Utolsó helyszínünkön könnyű megtalálni a könyvtárat az aprócska településen, amely inkább falu mint város –, a hajdani polgárház ott szürkéllik közvetlenül a katolikus templommal

szemben, a főúton. Az épületbe belépve valóban egy nagyobb lakásban találjuk magunkat: a beiratkozó pult, a folyóirat polc, valamint a két számítógép a lakás halljában található, a nappaliban és a hálószobában a szabadpolcos állomány és egyben az olvasóterem, míg a gyerekszobában stílusosan a gyermekrészleg foglal helyet. Az igazgatói szoba valamikor cselédszoba lehetett, szűkös, túlszűfolt.

A könyvtár vezetője más területen kezdte a pályafutását: először az OTP-ben volt ügyintéző, majd tíz évig gyesen volt. A könyvtárban 1985-től dolgozik, kisgyermek kora óta vonzotta ez a pálya. Az unokahúga a művelődési házban dolgozott, így kapcsolódott be a kulturális életbe. A könyvtár teljesen átveszi a művelődési ház szerepét, mondja az intézmény vezetője, és ezt az állítását a későbbiekben minden oldalról megerősítik egyéb információk is. Sorolja a legfőbb tevékenységeiket: gyermeknap rendezvény a családoknak, nyári tábor hátrányos helyzetűeknek, mesemondó és prózamondó verseny, Mikulás-est, diavetítéses úti beszámoló. Többször előfordult, hogy őt nézték a művelődési ház vezetőjének, amit inkább dicséretként értékelt, mint kritikaként, hiszen nagyon szívesen szerveznek rendezvényeket. A szomszédos művelődési házban internetes szobát alakítottak ki három géppel, az e-Magyarország pont keretében, melyre a könyvtár is pályázott, és ők is működtetik. (Csak éppen a művelődési ház statisztikájában szerepel, és nem a könyvtáréban!) Az internetezésért a művelődési házban fizetni kell, óránként 125 forintot, a könyvtárban viszont ingyenes a használat, nem csoda, ha a lakosság inkább a könyvtár gépét használja.

Ötletük lenne bőven további programokra is, csak energia, kapacitás nincs elég; 2006 márciusában a három státusból egyet megszüntettek, így most ketten vannak. A könyvbeszerzési keretüket is drasztikusan csökkentették, ezért inkább a kötelező olvasmányok megvásárlására koncentrálnak és a folyóiratok előfizetésén spórolnak, annak ellenére, hogy az újságolvasás

iránt megnőtt az érdeklődés.

Igény lenne például kézműves foglalkozásokra, tudnának hozzá szakképzett vezetőt is biztosítani, de a helyhiány miatt erre egyelőre gondolni sem mernek. Egyáltalán nincs raktár, a szabadpolcokon foglalják a helyet azok az „elfekvő” könyvek is, amelyeket nem akarnak kidobni, de igazából már senki nem olvassa őket. Nem tudják megfelelően elhelyezni a helytörténeti gyűjteményt sem, a dokumentumok java része az igazgatói szobában van összezsúfolva.

Évek óta szeretnék elérni, hogy beépíthessék a tetőteret, ahol kialakíthatnának egy zeneszobát, kézműves szobát, gyermekfoglalkoztatót, és ahová az internetes gépeket is felvihetnék. Az elképzelésüket az önkormányzat jónak tartja, csak éppen forrást nem tud biztosítani hozzá. A fenntartóval jó a kapcsolatuk, a vezetés elégedett a könyvtárával. Ha meg tudják indokolni a kérésüket, és van rá pénz, a polgármester támogatja az elképzelésüket. Például augusztus huszadikán városnapokat tartottak, arra is kaptak támogatást. A művelődési háznak megpályázták az e-pontokat, jöttek a gépek, kellett két asztal, két szék – meg lehetett venni. A digitális fényképezőgép, amit egy korábbi pályázaton nyertek, tönkrement. A négyéves elszámoláshoz kellene fotók, a polgármesternek ez elemi érdeke – adott pénzt új gép vásárlására.

A polgármester elvárja a plusz tevékenységeket, de a mindennapokba nem szól bele, nem is engedné. A könyvtár vezetőjét többször felkérték képviselőnek a helyi testületbe, de nem vállalta. „Függetlennek kell lenni!” – vallja. A könyvtárba nem enged be politikai gyűlést, a helyi mazsorett együttesnek ő a vezetője, de a mazsorettek sem vesznek részt politikai jellegű rendezvényeken.

Véleménye szerint az iskolákkal jó a kapcsolatuk, főleg az alsós tanítókkal. Könyvtárhasználati órákat tartanak, pályázatokon és vetélkedőkön zsűrizni szoktak, gyöngyfűzést oktatnak, közösen rendeznek mesemondó versenyt. A felsősökkel már nem ennyire jó a kapcsolatuk, a tanárok

többsége nem jár könyvtárba. Az általános iskolában van ugyan könyvtár, de a gyerekek még azt sem tudják, hogy ki a könyvtáros. Általában azt bízzák meg, akinek nincs meg a megfelelő óraszám, nem is a gyerekek számára, hanem a tanári kar részére szerzeményeznek. A középiskola könyvtárosa viszont havonta egyszer elhozza a diákokat, de a középiskolai könyvtár és a városi könyvtár között nincs semmilyen együttműködés.

A helyi értelmiség nem nagyon használja a könyvtárat, arra hivatkozva, hogy minden fontos könyvük megvan otthon. Az általános iskola igazgatója sincs beiratkozva. A városi könyvtár használói elsősorban a főiskolások köréből, valamint a nyugdíjasok közül kerülnek ki: ők újságot olvasnak, könyvet kölcsönöznek. Kialakítottak egy sikerkönyvekből álló gyűjteményrészt, amelyet csak pártoló tagok – külön díj befizetése mellett – használhatnak.

A könyvtáros a jövőt szépnek látja: reméli, hogy megvalósul az épület bővítése, lehetővé téve a zenehallgatást, lemezkölcsönzést, lesz internetes helyiség, folytatódik a hagyományörzés, a helytörténet ápolása, működhetnek a szakkörök...

A városi könyvtárak szerepértelmezéseiről

A vizsgált városi könyvtárak szerepértelmezéseiben három jellemző irányt fedeztünk fel: közösségfejlesztés, információszolgáltatás, térségi központ.

- *A közösségfejlesztés* fogalmát jelen esetben széles körűen értelmezzük: mindazon funkciókat ide soroljuk, amelyek semleges teret biztosítanak a lakosság számára különböző összefüggések, találkozók, spontán együttlétek alkalmára, valamint azokat a tevékenységeket is, amelyek tudatosan felvállalják a helyi közösség fejlesztését. Tehát az általunk elképzelt könyvtár helyet ad a helyi civil szervezeteknek, egyesületeknek, kluboknak, olvasóköröknek, a könyvtárba

bármikor be lehet menni beszélgetni, másokkal találkozni, „szabad időt” eltölteni, a könyvtár maga is szervez összejöveteleket, meghív írókat, fontos és érdekes embereket, foglalkozik a hátrányos helyzetű gyerekekkel, felvállal szociális funkciókat.

A közösségi tér biztosítása mint az egyik legfontosabb, „hagyományos” funkció, valamilyen mértékben szinte mindegyik általunk vizsgált könyvtár vágyálmai között szerepel. A vágyak beteljesülése azonban a helyi viszonyok függvényében különböző mértékben valósul meg. A legteljesebb megvalósulását éppen azokon a helyeken láttuk, ahol a könyvtár – leginkább kényszerűségből – átveszi a művelődési ház szerepét, sajátos szimbiózisban működik a két intézmény. Ennek a működési formának a legkitapinthatóbb megnyilvánulását ott tapasztaltuk, ahol a művelődési ház vezetése évek óta agonizál, ráadásul a könyvtár vezetője népművelői attitűddel van megáldva, így szinte természetesen csúsznak át a rendezvényszervezés, a szakkörök és klubok, gyerektáborok működtetésének feladatai a könyvtárra. A másik helyszínen, ahol szintén nehéz lenne szétválasztani a két funkciót, mert évekkal ezelőtt összevonták a két intézményt. Azonban nem a máshol megszokott módon történt mindez: nem a könyvtárat csatolták a művelődési házhoz, hanem a jól működő, jelentős eredményeket felmutató könyvtár vezetőjének bővítették a feladatkörét.

Két másik helyszínen a közösségi funkciók szintén megtalálhatók valamilyen mértékben: a könyvtár helyet ad kluboknak, civil szervezeteknek, író-olvasó találkozókat, gyermektáborokat szervez – vagyis megmarad a „hagyományos” könyvtári keretek között –, viszont a nagyrendezvények szervezését átengedi a művelődési intézménynek.

Két olyan helyszínt is találtunk vizsgálatunk során, melyeken a közösségteremtést egyáltalán nem tartják fontosnak. Paradox helyzet, de éppen a két leghátrányosabb helyzetű térségről van szó, melyeken a legegésőbb szükség lenne a

közösségi értékek ápolására, felélesztésére, ahol a könyvtárnak leginkább fel kellene vállalni valamiféle küldetés szerepet. Tapasztalataink szerint azonban a depresszív környezet visszahat a könyvtárakra, átsugárzik az intézmény falain keresztül, és a könyvtár sem tudja függetleníteni magát a szűkebb környezet kultúrájától. Vagyis teljes mértékben beigazolódott előzetes feltevésünk: a könyvtár sokkal inkább elszenvedője a társadalmi folyamatoknak, mintsem befolyásolója, előrevívője.

- A másik szerep, amely szintén elvárható lenne a szóban forgó könyvtárak mindegyikétől: *az információk profi módon történő közvetítése*. Jól tudjuk, hogy a hátrányos helyzet egyben információs hátrányt is jelent, valamint hogy a hátrányos helyzetből történő kilábalás egyik fontos kritériumát éppen a megfelelő információkhoz való hozzáférés jelentheti. A könyvtárnak tehát kulcsszerepe lehetne abban, hogy a környezetét hozzájuttassa a megfelelő információkhoz, valamint hogy megtanítsa a környezetét az információhoz jutás technikájára, ezáltal motorja, élesztője legyen a változásoknak.

Az információt szintén széles értelemben használjuk: információnak tekintjük a megfelelő dokumentumok (könyv, folyóirat, CD, DVD stb.) rendelkezésre bocsátását csakúgy, mint az elektronikus szolgáltatásokat. A „hagyományos” dokumentumok leginkább akkor segítik az információszolgáltatást, ha kellő mennyiségben, minőségben és frissességgel vannak jelen a könyvtár mindennapjaiban. Ennek a kritériumnak valamilyen módon a legtöbb intézmény szeretne megfelelni, azonban igyekezetüknek gátat szabnak az anyagi lehetőségek csakúgy, mint a használói igények nem megfelelő felismerése. A vizsgált hat városi könyvtár közül csupán egyben hangzott el az a kijelentés, hogy a szolgáltatásokat a használók igényeihez próbálják igazítani. A többi helyen leginkább a könyvtáros megérzésein vagy a fenntartó meg nem fogalmazott, feltételezett elvárásainak megfelelően gyarapít-

ják az állományt. Sehol nem tapasztaltunk tudatos használói elégedettségvizsgálatot, sehol nem kutatták a lakosság elvárásait, sehol nem voltak kíváncsiak a környezet látens igényeire. Nem magától értetődő, hogy a településen működő iskolák egyeztetnének a könyvtárral arról, hogy a következő évben milyen kötelező irodalmat jelennek ki a diákok számára, vagy hogy milyen speciális képzés indítását tervezik.

Az elektronikus szolgáltatásokat a legtöbb helyen „letudják” az internetes számítógépek hadrendbe állításával. Ezen a téren Sásd áll az élen: itt áll a legtöbb gép a használók szolgálatában, itt szerveznek rendszeresen használóképzést, itt építettek ki élő elektronikus kapcsolatot a kistérség könyvtáraival. Enyingen és Pannonhalmán szintén fontos szerepet szánnak az elektronikus információ közvetítésének, törekszenek a közhasznú információk terjesztésére, működik a honlapjuk is. A két leghátrányosabb helyzetű kisváros kullog e téren is leghátul, ezekben van a legkevesebb gép, és itt értenek legkevésbé a számítógépek nyelvén. Szobon különleges helyzet alakult ki: a könyvtárban egyetlen gépen internetezhetnek – díjtalanul – az olvasók, a művelődési ház szomszédos termében viszont hat gép közül választhatnak, igaz, némi díjazás ellenében.

Az információ közvetítése azonban egyik helyszínen sem éri el a helyi vezetők, döntéshozók, vezető értelmiségiek szféráját. Sehol nem támaszkodik a fenntartó a könyvtárból szerezhető információkra, ismeretekre, a könyvtár mind egyik helyszínen megmarad a gyerekek, a diákok és az öregek kiszolgálójaként. Mindennek kettős oka van.

Egyik fontos ok a fenntartó könyvtárképében keresendő: a helyi döntéshozók könyvtárképe többnyire elavult, megrekedt a húsz-harminc évvel korábbi szinten: a könyvtárba olvasnivalóért járnak az emberek. A helyi vezetők általában nem könyvtárhasználók, könyvtárban utoljára gyerekkorukban, jó esetben diákéveik alatt jártak, ennek következtében fogalmuk sincs ar-

ról, hogy a korszerű könyvtár milyen szolgáltatásokat nyújthat, nem tudnak megfogalmazni elvárásokat, érdemben értékelni sem tudják a könyvtár munkáját.

A másik ok magában a könyvtárosban keresendő. A vizsgált településeknek csupán a felében, három kisvárosban talákoztunk szakmailag jól képzett, korszerű szemléletű könyvtárossal, a további három helyszínen dolgozó könyvtárvezetők többnyire jó szándékú „amatőröknek” mondhatók. Ahol megfelelő a könyvtárvezető, ott sem garantált a siker. Az egyik helyszínen látogatásunk után nem sokkal féltreállították a hivatását szerető és értő könyvtárvezetőt, máshol pedig a könyvtáros magányos harcosnak tűnik. Ebből a szempontból leginkább az enyingi könyvtárvezető emelkedik ki: az ő tekintélye és elfogadottsága elég erős helyi és megyei szinten is.

- *A térségi szerep* valamilyen mérvű felvállalása minden városi könyvtártól elvárható lenne, hiszen a városok alapkritériuma éppen a központi szerep betöltése. A város minden korban gazdasági, közigazgatási, kulturális, szolgáltatási centrumot jelentett, vagyis ahol ezek a funkciók nem élnek, ott nem beszélhetünk igazi városról, attól függetlenül, hogy a település határában városként vagy községként köszöntik-e az arra járókat.

A városi könyvtártól tehát joggal elvárhatnánk, hogy legyen valamilyen kisugárzása a környezetére: a környék lakói használják a város könyvtárát személyesen is és távhasználóként is, a környék könyvtárosai kapjanak szakmai segítséget, iránymutatást a városi könyvtártól, legyenek közös rendezvények, tapasztalatcserék, pályázzanak közösen, egymás között cseréljék a dokumentumokat stb. És – ha a körülmények megfelelőek – a városi könyvtár felvállalhatja a mozgókönyvtári ellátást is. Annak ellenére, hogy a funkció egyáltalán nem várható el ezektől a frissiben várossá emelkedett, egyébként forráshiányos, hátrányos helyzetű településektől, vizsgálatunk során mégis találtunk két olyan

települést, melyek belevágtak a mozgókönyvtári ellátásba. Az egyik, minden szempontból pozitív példának tekinthető, azonban jelen sorok írásakor még nem tudhatjuk, milyen jövő elé néz mindez a vállalkozás, hiszen az igazgatót időközben felfüggesztették állásából.

A másik helyszínen azonban teljesen tisztázatlan helyzettel találtuk magunkat szemben. A kistérségi ellátás sem szakmailag, sem pedig forráselosztás szempontjából nem korrekt. Szakmailag azért nem, mert a városi könyvtár nem képes szakmai irányt mutatni, hiszen saját maga szakmaisága sem megoldott. Könyvtáros szakképzése csak a vezetőknek van, aki a helyi viszonyok kiszolgáltatottjaként képtelen szakmai szempontokat érvényesíteni. A kistérségi ellátás koordinálásával megbízott kolléganőnek nincs könyvtáros végzettsége, könyvtáros gyakorlata is minimális. Egyikük sem alkalmas a szakmai szempontok érvényre juttatására, sem a helyi, sem a kistérségi vezetők előtt. A kistérségi források kezelésének és elosztásának a helyzete enél is lehangolóbb: a kassa kulcsa a kistérségi vezető kezében van, ő határozza meg, hogy ki, mire, mikor és mennyit költhet, ráadásul nem kötelezték sem nyilvános tervezésre, sem pedig elszámolásra, így az érintettek – a helyi és a kistérségi könyvtárosok – nem tudnak érdemben tervezni, a szakmai együttműködésről nem is beszélve. A városi könyvtár kezét – a kistérségi vezetőn kívül – másik béklyó is megkötö: öszszevont intézményként az igazgatási feladatokat az általános iskola igazgatója látja el, a lehető legkevesebb önállóságot sem hagyva a könyvtárosnak. A könyvtár vezetőjének például abba sincs beleszólása, hogy kit alkalmazzon munkatársnak. Így történhet, hogy a frissen megüresedett harmadik státuszra – ismét – nem könyvtáros végzettségű személyt vettek fel.

Összességében azt tapasztaltuk, hogy a vizsgált városi könyvtárak működését nem a helyi igények és szükségszerűségek, hanem a lehetőségek és a személyi motivációk határozzák meg,

még ott is, ahol egyébként eredményesnek tűnik a működés. Mindezek következtében erősen személyfüggő a működés: a felvállalt funkciók nagyban függenek a könyvtár vezetőjének személyétől, személyi változás esetén a rendszer összeomlik. Általános tapasztalat a napi politika erős behatása: a pártpolitikai változások rányomják a bélyegüket a mindennapi tevékenységekre, gyakran tapasztaltuk, hogy az új politikai vezetés lefejezi az intézményeket, saját emberét ültetve a vezetői székekbe. Szakmai érvek, szakmai érdekképviseleti szervek védőhálóját sehol nem tapasztaltuk, a kisvárosok közalkalmazottai teljes kiszolgáltatottsággal élnek meg mindennapjaikat, hiszen ha elveszítik állásukat, helyben, vagy a környéken biztosan nem tudnak elhelyezkedni. Ez a félelem rányomja bélyegét a mindennapjaikra, megakadályozza őket abban, hogy a hatalommal konfrontálódjanak, ezáltal nem várható tőlük innovatív, előrevivő, megújító magatartás.

A könyvtárosok presztízse mindenhol rendkívül alacsony, nem tekintik igazi értelmiséginek őket. A könyvtárosok zöme nem jó érdekérvényesítő, a belső értékeit nem tudja megfelelően kommunikálni, az intézményt elvárható módon menedzselni. Mindezek következtében önbizalomhiányt, negatív jövőképet, megújulási képtelenséget tapasztaltunk.

A kistérségi ellátásról

A hat vizsgált magyarországi kistérségben a központi városokon kívül összesen 17 településen készítettünk interjúkat a helyi polgármesterekkel és a könyvtárosokkal. Az interjúk célja ezúttal az volt, hogy a választott kisváros könyvtárának kistérségben betöltött szerepét jobban megérthessük. A kistérségi könyvtári ellátás a konkrét helyszínek gazdasági, demográfiai, munkaerőpiaci, infrastrukturális és közlekedési viszonyai által meghatározott kontextusban értelmezhető egyedileg. Nehéz általános érvényű tapasztalatokat megfogalmazni, hiszen a vizsgált váro-

sok adottságaiban nagyon sok különbözőséget találhatunk.

A vizsgált helyszíneken a könyvtár legfontosabb funkciója a vidéki életminőség javítása, a közöseteremtés, a falvak lakosságmegetartó erejének növelése. Mivel a vizsgálati mintánkban szereplő kisvárosok jellemzően Magyarország kistelepüléses régióiban vannak, számolni kell azzal a ténnyel, hogy a környezetükben lévő községek lakosságszáma is jellemzően 1000 fő alatt van, míg bizonyos területeken (pl. a sásdi kistérség, a pannonhalmai kistérség Bakonyban lévő falvai) kifejezetten aprófalvak vannak. Ezekben a településekben a könyvtár fent említett funkcióira az igény fokozottan jelentkezik. A kisebb települések ugyanakkor fokozottabban igénylik a szolgáltatórendszerek kiépítését, hiszen saját erejükből sokkal kevésbé képesek hatékonyan ellátni a könyvtári feladatokat.

2004 után a fokozatosan kiépülő Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) minden eddigénél nagyobb lehetőséget adott az érintett falvaknak, hogy a könyvtári ellátást javítsák, ezzel jelentős lépéseket tegyenek a község lakosságmegetartó erejének javítása felé. A hat vizsgált kistérségből ötben vette fel a kistérségi társulás a feladatok közé a mozgókönyvtári ellátás megszervezését. Egy helyen nem is tervezik, egy helyen az előkészítés fázisában tartanak, négy helyen pedig a falvak – vagy azok egy része – már kötött szerződést valamelyik szolgáltató könyvtárral.

A szolgáltató könyvtár rendszerint az az intézmény, amely a környéken hagyományosan végzi ezt az ellátást. Például Sásd korábban járási székhelyként ellátta a környező falvakat, bár csak községi rangja volt, vagy Győr-Moson-Sopron megyében a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár már a rendszerváltás óta szinte az egész megyére kiterjedően nyújtott ellátórendszeri szolgáltatásokat. Ezekben a területeken a mozgókönyvtári normatíva megetertette a lehetőségét, hogy betöltsenek egy ürt az ellátás rendszerében és elindítsák a szolgáltatórendszert, ill. máshol a

megelevő ellátórendszeri szolgáltatásokat bővítették, illetve fejlesztették tovább az igényelhető források bevonásával.

A könyvtári célra elkölthető összegek nagysága nyomán azonban megjelentek a színben olyan szolgáltató könyvtárak is, amelyek tradicionálisan nem végeztek térségi ellátást, nincs is ebben gyakorlatuk, de még szakmai ambícióik sem. A motivációt esetükben a pénz jelenti, amit lehívhatnak, a felhasználás, a könyvtárak fejlesztése másodlagos fontosságúnak tűnik. Szinte minden vizsgált kistérségben tapasztalható volt, hogy a kisebb települések polgármesterei a könyvtári normatíva 2007-ben 1 millió 300 ezer forintos összegét igyekeznek úgy elkölteni, hogy abból ne csak a könyvtár profitáljon. (Például a könyvtárnak vásárolt számítógépek a polgármesteri hivatalban kerülnek elhelyezésre; felújítják a könyvtárnak is otthont adó művelődési ház tetejének egy részét, de nem a könyvtár fölötti részt; a felújított könyvtárepületbe a következő évben más intézményt költöztetnek.) Az ügyeskedéseknek, a KSZR finansziális hátterével szolgáló mozgókönyvtári normatíva „átcsoportosításának” a szolgáltató könyvtár munkatársai tudnák elejét venni. Van, ahol megpróbálják, van, ahol nem. Az előzmények nélkül születő szolgáltatórendszerek – vizsgálati mintánk alapján leszűrhető tapasztalat alapján – sokkal nehezebben indulnak el, mint azok, ahol a módszertani csoport évek, évtizedek óta foglalkozik a kistelepülések ügyével.

Ahol sem a megyei, sem a városi könyvtár nem vállalja a térségi szerepkört, ott ez szakmai érvekkel alátámasztottan tudatos választás eredménye, viszont a kistérség kisebb községeinek könyvtárát a teljes leépülés irányába sodorja. A kistelepüléseken általában nem tudják, hogy milyen lehetőségek vannak előttük. A helyi politikusoknak döntési felelősségük van, kompetenciájuk nagyon sok esetben jóval kevesebb, amivel rengeteg lehetőségtől fosztják meg saját lakosaikat, választóikat.

Nézzük a települési önkormányzatok szem-

pontját. A kisvárosi polgármesterek számára a könyvtári ellátás csak egy megoldandó feladat a sok közül. Nagyon kevés helyen vannak tisztában a könyvtári szolgáltatásokban, a könyvtárban mint közösségi térben rejlő lehetőségekkel. A kistérségi szolgáltatásokkal lényegében ugyanez a helyzet.

A városok jellemzően a következő tényezők miatt vállalják mégis szívesen a térségi ellátást:

- *Plusz forrásokat biztosít.* (A kistérségi pénzből a központi feladatok ellátásához szükséges eszközök vásárolhatók, illetve mivel a saját könyvtárra is lehívható a normatíva, közvetlenül is hoz pénzt.)
- *Erősíti a város térségi szerepkörét.* (Még egy feladat, aminek felvállalásával ezek a frissen várossá lett települések megerősíthetik pozíciójukat.)
- *Munkahelyet teremt.* (A kistérségi pénzek terhére növelhető a létszám a könyvtárban, amivel 1–2 helybelinek elhelyezkedési lehetőséget biztosít.)

Ahol nem vállalják fel a térségi ellátás ügyét, ott teljesen jogos szakmai szempontok dominálnak, belátják, hogy a kisvárosi könyvtár egy városhatárokon túl nyúló szolgáltatás fenntartására nem lenne alkalmas. A rendszer bevezetése, a normatíva községek büdzséjében való megjelenése önmagában nem garancia arra, hogy minőségi szolgáltatások, színvonalas szolgáltatóhelyek lesznek a kisebb községekben. A legfontosabb tényező a személy, aki a szolgáltatások háttérében áll. Ez érvényes a szolgáltató könyvtár munkatársaira ugyanúgy, mint a kistelepülések megbízási díjasaira. Szolgáltató könyvtárosok között alulmotivált vagy szakmailag nem eléggé rátermett munkatársakkal csak egy helyen találkoztunk, ott, ahol magának a szolgáltatórendszer elindításának nem volt sem előzménye, sem szakmai motiváltsága, és úgy tűnik, hogy az önkormányzatok számára egyedül lehívható többletforrás mozgatta a szándékokat. A szolgáltató könyvtárosok személyes motiváló tényezői közül a leggyakoribb az ellátórendsze-

ri múlt, a kistelepülések sorsáért való személyes felelősségvállalás.

A községi könyvtárosok szakmai rátermettsége nagyon változó képet mutat. A skála egyik végén azok vannak, akik nem raknak rendet a könyvtárban, nem tudják milyen folyóiratok járnak, és fogalmuk sincs arról, hogy mi az a könyvtárközi kölcsönzés, a másik véglet az, aki falusi könyvtárosként naprakész a szakma hazai történéseiben. Megállapítható, hogy ahol jól működik a szolgáltató rendszer, és a szakmai kapcsolatok megyei vagy kistérségi szinten is hatékonyan működnek, ott a községi könyvtárosok felkészültsége is látványosan jobb. Pedig igencsak fontos lenne, hogy ezeken a nagyon kicsi településeken a könyvtáros a helyi szellemi élet vezéregyéniségévé váljon.

A kistelepülési polgármesterek közül nagyon sokan felismerték, hogy a könyvtár lehet az egyetlen olyan intézmény a településen, amelynek életben tartása csak rajtuk múlik. A helyi politikusok a községi intézményrendszerhez nem véletlenül ragaszkodnak. Ezekben tudnak munkahelyet biztosítani a településen élőknek, ezek fejlesztésével tudják igazolni politikai programjaik sikerességét. A mozgókönyvtári normatívával a könyvtárpolitika országos elképzeléseit sikerült összhangba hozni az önkormányzatok intézmény-fenntartási igényével. A kutatás alapján ebben fogalmazható meg a KSZR sikere.

A szolgáltatások tervezését alapvetően befolyásolja, hogy a könyvtárosok nem bíznak abban, hogy a kistérségi mozgókönyvtári normatívát még hosszú éveken keresztül kapni fogják. A fejlesztések sorrendje a jól működő rendszerek esetében ugyanaz. Igyekeznek először egy helyet, bútorzatot és egy személyt biztosítani, utána a kézikönyvtári állományt fejlesztik, számítógépeket vásárolnak, és csak ezután jönnek a folyóiratok, a friss könyvek, audiovizuális dokumentumok, rendezvények, azaz a valóban sokrétű, a használók információs esélyegyenlőségét megteremtő szolgáltatások. Először a hosszú éveken, évtizedeken keresztül elmaradt fejlesztés-

tések nyomán tatóngó lyukakat tömik be, és csak ezután lehet a szolgáltatóhelyek által kínált választék ugrásszerű növekedésére számítani.

Nagyon sok meggyökeresedett elképzelés él a helyi döntéshozókban, ami gátat szab a fejlesztéseknek. Ezek közül a legerősebb a tulajdonhoz való görcsös ragaszkodás. Több esetet is hallottunk az ország különböző pontjairól, hogy a polgármester visszapakoltatta a megyei módszertanosok által leselejtezett könyveket. Hasonló a csereléték ügye: a dokumentumok mozgatásának az szab gátat, hogy bizonyos helyekre csak hozni szabad, vinni nem.

A megyei könyvtárak szintén nagyon fontos szereplői a kistérségek könyvtári ellátásának. A kisvárosi könyvtárak munkáját általában nagyon közelről szemmel tartják a megyei könyvtárak. Ők rendelkeznek koncepcióval az egész megye könyvtári ellátására vonatkozólag. Ebben vagy szerepel, hogy bizonyos kisvárosok ellátóközponttá fejlődjenek, vagy nem. Mindezt elősegíti, hogy egységes keretek alakuljanak ki megyénként az ellátásra, a rendszer egyik erősségét azonban tompítja: a versenyt. Ahol a települések maguk választhatnak, hogy melyik szolgáltató könyvtárral kötnek szerződést, versenyhelyzet alakul ki, amely kedvezően hat a minőségre.

Összegzés

Milyen szerepeknek *kell* megfelelni a kisvárosok könyvtárainak? – tettük fel a kérdést kutatásunk kezdetén. Milyen szerepeknek *tud* megfelelni a könyvtár? – módosíthatjuk korábbi kérdésfeltevésünket. Körutazásunk nyomán egyértelművé vált számunkra, hogy a helyi valós igények és a megvalósult lehetőségek között többnyire nincs szoros összefüggés: a különböző funkciók felvállalását és eredményes működését a személyi feltételek determinálják.

Általános tapasztalat, hogy a kistélepülések könyvtáraiban a szolgáltatásokat nem az igények, hanem a helyi lehetőségek, a személyi

motivációk határozzák meg. A kulcsfigura minden esetben *a könyvtár vezetője*. A jó könyvtáros sokrétű képességekkel és készségekkel rendelkezik: szakmailag felkészült, korszerű szemléletű, tenni akaró. Jól kommunikál a környezetével – közöttük legfőképpen a fenntartóval –, jó érdekérvényesítő képességekkel rendelkezik, jól menedzseli az intézményt. Ezen kívül tud bánni az olvasókkal, segítőkész, empatikus, szociálisan érzékeny. Az sem árt, ha önbizalommal teli, pozitív jövőképű, megújulni képes.

A megfelelő könyvtáros kiválasztása *a fenntartó* feladata. A fenntartó dolga ezen kívül, hogy ismerje az intézmény működését, legyen korszerű könyvtárképe, fogalmazzon meg reális elvárásokat, értékelje a könyvtár tevékenységét, biztosítsa a működéshez szükséges feltételeket, biztosítson kellő önállóságot. A fenntartó feladata a napi politika távol tartása, a könyvtár semlegességének a megőrzése. Tehát az eredményes működéshez feltétel a fenntartó és a könyvtáros (könyvtárvezető) egymásra találása.

Az eredményesség harmadik feltétele a megfelelő *szakmai kapcsolatok* lehetőségének biztosítása, melyet jelen esetben leginkább az illetékes megyei könyvtárak, valamint a helyi szakmai szervezetek nyújthatnak. A szakmai háttér nyújthat támpontot a könyvtárfejlesztéssel, innovációval, az esetleges konfliktusok kezelésével kapcsolatos ügyekben, a szakmai kapcsolatok révén lehet elérni, hogy a könyvtáros ne érezze magát magányos bozótharcosnak, hogy képes legyen megújulni, kitekinteni a szűkebb környezetéből.

Gyakran hallani a kérdést: életképes-e a könyvtár ezeken a kis településeken, van-e jövője a könyvtárnak? Kutatásunk során bizonyossá vált számunkra, hogy az életképesség legfőbb fokmérője *a szolgáltatások és a helyi igények összhangja*. A helyi igények számbavétele során azonban nem szabad megelégedni az általános szintű, közhelyszerű megfogalmazásokkal, hanem törekedni kell a látens igények feltárására, a használói kör azon elvárásainak kielégítésére,

amelyeket gyakran óhelyettük kell felismernünk. El kell érni, hogy a szolgáltatások megkerülhetetlenek legyenek, valamint, hogy a könyvtár néhány lépéssel mindig előrébb járjon, mint a környezete. Az információ szolgáltatásának a körét ki kell bővíteni: az olvasnivalón túl ki kell elégíteni a tanulással, képzéssel önművelődéssel kapcsolatos igényeket, közvetíteni kell a közérdekű információkat, többek között a helyi tervek, döntések ismertetését, a különböző szolgáltatásokkal, árakkal kapcsolatos tudnivalókat, a közelben található munkalehetőségeket, képzési, továbbképzési lehetőségeket, az aktuális pályázatokat stb. Azok a könyvtárak tekinthetnek pozitívan a jövőre, amelyek többféle funkciót tudtak egyesíteni: náluk található az e-Magyarország pont, közösen működnek a telehálzzal, összefogják a civil szervezeteket, foglalkoznak a hátrányos helyzetű gyerekekkel, tevékenyen kiveszik részüket a települési közösségfejlesztésből, mozdítógói a helyi közéletnek, figyeli a pályázati lehetőségeket stb.

A kisvárosi könyvtárak szerepvállalásainak kutatását vállalkozásunk első fázisának tekintjük. Munkánk során bebizonyosodott korábbi feltevésünk: a statisztikai adatok fontos alapinformációkat hordoznak ugyan, de nem alkalmasak mélyebb összefüggések, differenciált trendek megajzolására. A kép, amelyet kaptunk, sokszínű. Találkoztunk lehangoló, kilátástalanak tűnő helyzetekkel csakúgy, mint előrevivő szándékkal, komoly eredményeket felmutató, lelkesítő helyzetekkel. Nem szabad elfelejtenünk, hogy hazánk legkisebb városaiban jártunk, amelyek még csak ízelgetik a városi ranggal járó feladatokat, lehetőségeket. Folytatásként – terveink szerint – először a tradicionális városok könyvtárait keressük fel, majd a megyei jogú városok könyvtári ellátásának elemezése következik. Az összegyűjtött tapasztalatok, a legjobb gyakorlati megoldások és helyzetmegoldási stratégiák feltárásával, remélhetőleg olyan információkat tudunk közzé tenni, amelyek tanulságul szolgálhatnak valamennyi közkönyvtár számára.

A budapesti Goethe Intézet honlapján, a Könyvtárosok fóruma oldalon ezentúl magyar fordításban is hozzáférhetők az érdekesnek ítélt, a német könyvtárügyről és könyvkiadásról szóló szakcikkek.

Terveik szerint havi 1–2 új cikkel bővítik a honlap kínálatát.

Megtekinthető: <http://www.goethe.de/ins/hu/bud/wis/sbi/huindex.htm>

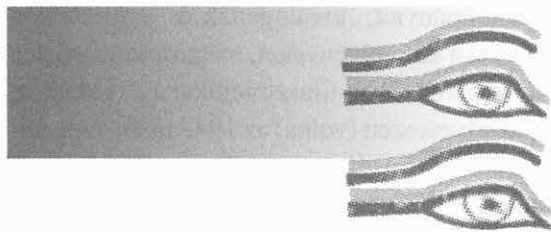
(Marton Erika tudósításából, Katalist, 2008. február 18.)

Az OSZK online olvasói katalógusa, a LibriVision, új szolgáltatással bővült:

Minden rekordnál – rövid és teljes nézet esetén egyaránt – megjelenik egy bookmark ikon, melyre rámutatva egy lista válik láthatóvá. A lista bármely elemére kattintva azonnal eltávolítható (kedvencek közt, Google-ban, Del.iciou.us-ban, MySpace-ben, Facebook-ban stb.) a szóban forgó tétel LibriURL-je. Mindez azt jelenti, hogy a katalógus bármelyik tétele egyedi URL-lel hivatkozható és elérhető.

(Bíró Szabolcs híre, OSZK-lista, 2008. 04. 04.)

A Kovács Máté Alapítvány kezdeményezése nyomán a könyvtáros-társadalom a könyvtárosképző tanszékek és a Kovács Máté egykori tevékenységének emlékét őrző könyvtárak szervezésében 2006-ban emlékezett meg Kovács Máté születésének századik évfordulójáról. A megemlékezések az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékén kezdődtek: tudományos ülészak keretében előadótermet neveztek el Kovács Máté tanszékvezetői munkásságának emlékére (erről azóta emléktábla tanúskodik az előadóterem ajtaján). A Magyar Könyvtárosok Egyesületének XXXVIII. vándorgyűlésén, Kecskeméten szekciót szenteltünk a Professor úr által művelt tudományterületeknek és tevékenységnek úgy, hogy e területek mai, jeles képviselőit kértük fel előadás tartására. A jubileumi év zárásaként a Kovács Máté Alapítvány a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárral és a hajdúszoboszlói Kovács Máté Városi Művelődési Központ és Könyvtárral összefogva a Professor szülővárosában, Hajdúszoboszlón kétnapos ünnepséget szervezett. Az első napon tudományos konferencia emlékezett



meg Kovács Máté tanári, könyvtárosi, művelődésszervezői tevékenységéről, melyet a szülőföldjén folytatott, a második napon pedig az emlékét felidéző és őrző emléktábla avatására és koszorúzására került sor. A jubileumi év három rendezvényén elhangzott előadások – egy tavalyi, sikeres NKA-pályázatot követően – a közeljövőben nyomtatásban is megjelennek, „A jövő a múlt és a jelen egységére épül – Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére” címmel, a DE ENK kiadásában.

Hangodi Ágnes,
a Kovács Máté Alapítvány titkára

Tartozásunk Kovács Máténak (és magunknak)¹

TÓTH Gyula

A Kovács Máté Alapítvány kuratóriumát régóta foglalkoztatja, hogy a professor egyik legjelentősebb alkotása, *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében c.* antológia 1–2. kötete² torzó, mert nem jelent meg a mű harmadik, az 1945 utáni időszakot feltáró kötete. Úgy ítéltük meg, hogy Kovács Máté emlékének ápolásába – és az Alapítvány célkitűzéseibe – beletartozik e hiány pótlásának szorgalmazása, a folytatás elősegítése. A jubileumra készülve Kovács Ilona vetette fel, hogy érdemes lenne összefoglalni a mű keletkezéstörténetét, fogadtatását és felmérni a 3. kötet összeállításának, közreadásának le-

hetőségeit. Jelen tanulmányom ennek a vizsgálódásnak újdonság értékű summázatát foglalja össze. A jubileumi ünnepségek előadásait tartalmazó kötetben Kovács Máté hagyatékának a kötetek keletkezésével kapcsolatosan feltárt adalékait részletesebben is ismertetem.³

Mi, kívülállók hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy Kovács Máté és csapata, a Könyvtártudományi Tanszék 1963-ra összegyűjtötte és elkészítette a tervezett antológiába a kezdeti időktől a szabadságharc bukásáig terjedő időszak anyagát, majd azután 1970-re összeállították az 1849-től 1945-ig tartó korszakok beveze-